

Ilgtermiņa valsts pētījumu programmas projekta
“Biomedicīnas un fotonikas pētniecības platforma inovatīvu
produktu radīšanai (BioPhoT)”

Ētikas un iekļaušanas stratēģija

Versija 1.0

Šo dokumentu ir izstrādājusi BioPhoT Ētikas un interešu konfliktu darba grupa Ulda Vēgnera vadībā. Galvenie eksperti, kas piedalījās šī dokumenta izstrādē: Andrejs Balodis, Santa Bērziņa, Laura Bitiniece, Diāna Kiščenko un Uldis Vēgners.

Papildu ekspertu ieguldījumu dokumenta sagatavošanā ir snieguši BioPhoT partnerorganizāciju pārstāvji.

Projekts “Biomedicīnas un fotonikas pētniecības platforma inovatīvu produktu radišanai” (BioPhoT) tiek īstenots Valsts pētījumu programmas “Inovāciju fonds – Ilgtermiņa valsts pētījumu programmas” ietvaros. Platformas Nr.: IVPP-EM-Inovācija-2024/1-0002

IEVADS

Ilgtermiņa valsts pētījumu programmas projekts “Biomedicīnas un fotonikas pētniecības platforma inovatīvu produktu radīšanai (BioPhoT)” (turpmāk - BioPhoT) ir platforma projektu īstenošanai, kuras mērķis ir attīstīt akadēmiskās pētniecības un lietišķās zinātnes kompetences inovatīvu un komercializējamu produktu un tehnoloģiju izstrādei ciešā sadarbībā ar Latvijas biomedicīnas, medicīnas tehnoloģiju, farmācijas, fotonikas, viedo materiālu, elektronikas, elektrotehnikas, tehnoloģiju un inženiersistēmu nozarēm.

Ņemot vērā zinātnes un tehnoloģiju straujo attīstību, akadēmiskās vides, sabiedrības un industrijas partneru savstarpējā uzticēšanās ir viens no nozīmīgākajiem zinātnes un inovāciju attīstības stūrakmeņiem. Lai veicinātu akadēmiskās vides, sabiedrības un industrijas pārstāvju savstarpējo uzticēšanos, svarīgi ir ievērot cilvēka cieņas, godīguma, caurspīdīguma, interešu konflikta novēršanas, vienlīdzības, iekļaušanas un sociālās atbildības principus. Attīstot jaunas tehnoloģijas un veidojot inovāciju ekosistēmu Latvijā, BioPhoT platformas ietvaros plānots ne tikai rast inovatīvus risinājumus sabiedrībai aktuāliem izaicinājumiem, bet arī darīt to atbildīgi, stiprinot Latvijas un Eiropas Savienības vērtības, ievērojot ētikas principus un veicinot iekļaujošas vides veidošanu visos tās aktivitāšu līmeņos.

BioPhoT platformas ētikas un iekļaušanas stratēģijā (turpmāk - Stratēģija), kas paredzēta visiem platformas un tās pētniecības un inovāciju projektu īstenošanā iesaistītajiem, tiks izklāstīta platformas misija, vīzija un pamatvērtības, formulēti platformas ētikas un iekļaušanas pamatprincipi, kā arī aprakstīti pasākumi to īstenošanai.

PLATFORMAS MISIJA UN VĪZIJA

BioPhoT platformas misija ir veidot inovācijas ekosistēmu, cieši sadarbojoties akadēmiskajai videi, publiskajam, privātajam un nevalstiskajam sektoram.

BioPhoT platformas vīzija ētikas un iekļaušanas jomā ir inovāciju ekosistēma, kurai sabiedrība uzticas un kas, radot jaunas tehnoloģijas, sniedz pozitīvu ieguldījumu sabiedrības aktuālo izaicinājumu risināšanā (piemēram, sabiedrības veselības uzlabošana un stiprināšana, nevienlīdzību mazināšana, kvalitatīvas pārtikas, tīras un efektīvas enerģijas pieejamība un iekļaujošu publisko pakalpojumu nodrošināšana, drošas un kvalitatīvas dzīves vides veidošana).

PAMATVĒRTĪBAS UN ĒTIKAS PRINCIPI

Saskaņā ar BioPhoT platformas vīziju, radot inovācijas, platformas pamatvērtības ir cilvēktiesības, drošība, veselība, labklājība, vide, inovācijās balstīta ekonomiskā izaugsme, ilgtspēja, integritāte, sadarbība, vienlīdzība, atbildīgums.

Lai šīs pamatvērtības īstenotu platformas darbībā, platformas īstenošanā iesaistīto pienākums ir ievērot augstākos ētikas standartus un piemērojamos nacionālos un starptautiskos tiesību aktus. Platformas un tās projektu īstenošanā iesaistītie apņemas ievērot *ALLEA* Eiropas rīcības kodeksā par pētniecības integritāti paustos principus: uzticamību, godīgumu, cieņu un atbildību, kā arī pētniecības ētikas pamatprincipus: cieņu pret personu, autonomiju principu, nekaitēšanas principu, laba darīšanas principu un taisnīguma principu.

Platformas projektu īstenošanā iesaistītie ievēros pētniecības integritāti, veicinās ētisku zinātnisku praksi (tai skaitā jautājumos par mākslīgā intelekta izmantošanu pētījumos un inovācijās), lai mazinātu un nepieļautu ētikas pārkāpumus, tai skaitā interešu konfliktu. Attīstot inovācijas, integritāte un godīgums tiks ievēroti visā platformas īstenošanas ciklā, sākot ar plānošanu un beidzot ar rezultātu izplatīšanu un ieviešanu, ievērojot “ētiska dizaina” (*Ethics by Design*) pieeju. Saskaņā ar šo pieeju ētikas principi ir ietverti jau pētījuma dizaina

izstrādē, ļaujot ētiskās problēmas apzināt un risināt iespējami ātrāk, un veikt to uzraudzību pētījuma aktivitāšu laikā.

BioPhoT platformas projekti tiek īstenoti saskaņā ar atbildīgas pētniecības un inovāciju (*Responsible Research and Innovation*) principiem. Platformas ietvaros radītās inovācijas iekļauj sociālās atbildības principu un sniedz ieguvumu sabiedrībai kopumā. Platformas ietvarā tiek veicināti projekti, kas ir saskaņā ar sabiedrības vērtībām un vajadzībām, savlaicīgi paredz inovāciju ietekmi uz sabiedrību un vidi, sniedz ieguldījumu sabiedrības veselībā, nevienlīdzības mazināšanā, dažādības atbalstīšanā un iekļaujošas vides veidošanā, labklājībā un drošas un kvalitatīvas dzīves vides veidošanā, kā arī stiprina sabiedrības uzticību jaunajām tehnoloģijām. Sabiedrības uzticība jaunajām tehnoloģijām ir noteicošais faktors inovācijās balstītai sabiedrības attīstībai un labklājībai.

Platformas īstenošanā iesaistītie, tai skaitā platformas projektu īstenotāji respektē intelektuālā īpašuma tiesības un nodrošina nepieciešamo konfidencialitātes prasību izpildi, vienlaikus savās aktivitātēs ievērojot caurspīdīguma un atvērtības principus, kur tas ir iespējams. Platformas īstenošanā iesaistītie, tai skaitā platformas projektu īstenotāji sekmē sadarbību un sabiedrības uzticēšanos platformai, savās darbībās izmantojot atvērtās zinātnes principus, skaidru komunikāciju un atbildības mehānismus.

Platformas mērķu sasniegšanai ir nepieciešama pētniecības institūciju, industrijas un sabiedrības sekmīga sadarbība un savstarpēja uzticēšanās. Tas iespēju robežās paredz visplašāko iesaistīto un ieinteresēto pušu (tai skaitā nepietiekami pārstāvēto grupu, kuru iespējas un ietekme sabiedrībā ir ierobežotas dzimuma, dzimtes, vecuma, rases, etniskās piederības, sociālekonomiskā statusa, seksuālās orientācijas, reliģiskās piederības un invaliditātes dēļ) iesaisti ar platformu saistītajos (administratīvajos, pētnieciskajos un tehnoloģiju izstrādes) procesos, izpratni par iesaistīto un ieinteresēto pušu vajadzībām, savstarpēju cieņu un ētisku attiecību uzturēšanu. Partnerībā ar industriju platformas un tās projektu īstenošanā iesaistītās pētniecības institūcijas atbalsta zinātnisko brīvību un integritāti, identificē un novērš interešu konflikta riskus, un kopīgi ar industrijas pārstāvjiem apņemas ievērot ētikas un iekļaušanas principus. Platformas projektu īstenotāji atbilstošās tehnoloģiju izstrādes fāzēs iesaista gala lietotājus un sabiedrību, palīdzot viņiem izprast tehnoloģiju ietekmi uz sabiedrību un vidi, un iegūstot atgriezenisko saiti, tai skaitā par sabiedrības bažām.

Platformas projektu ietvaros tiek nodrošināta indivīdu drošība, veselība, labklājība un cilvēka dzīvības un interešu aizsardzība. Platformas darbības ietvaros ievēro cilvēktiesības un īsteno cilvēka cieņas un cieņas pret personu principus. Platformas ietvaros nodrošina personas datu aizsardzību un ievēro personu tiesības uz privātumu un konfidencialitāti.

Balstoties taisnīguma idejā, kā arī pārlicībā, ka dažādas pieredzes, perspektīvas un talanti sekmē inovāciju attīstību, platformas un tās projektu īstenošanā iesaistītie veicinās inovāciju ekosistēmas daudzveidīgas (*diverse*) un iekļaujošas vides attīstību, nepietiekami pārstāvēto grupu locekļu iekļaušanu pētniecības grupās un starpdisciplināro sadarbību. Platformas resursi un sniegtās iespējas ir pieejami plašam pētnieku lokam, un ikviena ieguldījums tehnoloģiju izstrādē tiek taisnīgi novērtēts. Platformā īstenotie projekti veido iekļaujošu pētījuma dizainu, pētījumā iesaista dažādas grupas, kas atspoguļo sabiedrības dažādību, paredz, ka no inovācijām gūst labumu dažādas sociālās grupas, tādējādi veicinot nevienlīdzības mazināšanos sabiedrībā.

Platformas ietvaros tiek atzīta ilgtspējīgas prakses nozīme pētniecībā un inovācijās, un novērtētas inovācijas, kas ir ilgtspējīgas gan vides, gan ekonomiskā ziņā, nodrošinot ilgtermiņa ekonomiskos labumus, nekaitējot planētai un neizsmeļot tās resursus. Platformas ietvaros ir svarīga cilvēku, dzīvnieku un vides aizsardzība, veselības un labklājība. Tā savā darbībā īsteno vienas veselības (*One Health*) ietvara pamatideju, ka cilvēka, dzīvnieku un vides veselība ir savstarpēji saistītas, un savās inovācijās tiecas uz ilgtspējīgu cilvēku, dzīvnieku un ekosistēmu veselības balansu un uzlabošanu. Atbalstot inovāciju projektus, kur ilgtspējas dimensija ir integrēta pētījumu dizainā, platforma veicina zaļo pāreju un digitālo transformāciju.

ĪSTENOŠANA UN PĀRVALDĪBA

Lai nodrošinātu BioPhoT platformas ētikas un iekļaušanas principu ievērošanu un īstenošanu platformā un tās ietvaros īstenotajos projektos, platformai ir izveidota darba grupa, kuras uzdevumos ietilpst:

- izveidot un uzturēt platformas ētikas un iekļaušanas stratēģiju;
- nodibināt platformas Ētikas padomi un koordinēt komunikāciju starp platformu un Ētikas padomi;
- izveidot un uzturēt ētiskas un iekļaujošas pētniecības vadlīnijas un rīkkopu projektu iesniedzējiem;
- nodrošināt ētikas un iekļaušanas apmācības projektu iesniedzējiem;
- konsultēt projektu iesniedzējus ētiskas un iekļaujošas pētniecības jautājumos;
- pārraudzīt ētisko vadlīniju ievērošanu un dažādības, taisnīguma, iekļaušanas (*Diversity, Equity, Inclusion*) veicināšanu.

Platformas Ētikas padome sastāv no ārējiem, neatkarīgiem konsultantiem, un tās mērķis ir padomu un rekomendāciju sniegšana platformas īstenošanā iesaistītajām personām ētikas un iekļaušanas jautājumos, kā arī ētikas un iekļaušanas standartu ievērošanas pārraudzība BioPhoT platformas aktivitātēs.

NOSLĒGUMS

BioPhoT platformas īstenošanā iesaistītās personas īsteno ētikas un iekļaušanas principus, ievērojot augstākos ētikas standartus un piemērojamus nacionālos un starptautiskos tiesību aktus. Platforma kalpo par ētisku, iekļaujošu un ilgtspējīgu inovāciju ekosistēmas standartu Latvijā, stiprinot sabiedrības uzticēšanos platformai un tās inovācijām un sniedzot ieguldījumu sabiedrības un vides veselībā un labklājībā.

Stratēģijā izklāstītā vīzija, pamatvērtības, pamatprincipi un īstenošanas pasākumi ir iespējami tikai tad, ja katrs platformas īstenošanā iesaistītais sniedz savu ieguldījumu pētnieku, privātā sektora un sabiedrības sadarbības sekmēšanā, kas ir nosacījums tehnoloģiski kvalitatīvām, sociāli atbildīgām un jēgpilnām inovācijām.

Ņemot vērā straujo zināšanu un tehnoloģiju attīstību, jauni izaicinājumi un jaunu standartu attīstība ir neizbēgama. Stratēģija ir dokuments, kas ir atvērts uzlabojumiem un pilnveidei, lai to varētu izmantot kā platformas ceļvedi ētikas mērķu sasniegšanā. Stratēģija tiks periodiski pārskatīta un atjaunota.

Izmaiņas dokumentā (no versijas 0.3 uz versiju 1.0):

1. Izveidota atsevišķa titullapa (līdzīgi kā Ētikas un iekļaušanas vadlīnijai).
2. Izveidota atsevišķa lapa, kas satur informāciju par to, kas snieguši ieguldījumu dokumenta tapšanā, kā arī iekļauta finansējuma norāde (ar VPP logo).
3. Izmainīts fontu un paragrāfu stils (lai būtu vienādi ar Ētikas un iekļaušanas vadlīnijām).
4. Sadaļa "Pamatvērtības un ētikas principi" papildināta ar četriem principiem no ALLEA Eiropas rīcības kodeksa par pētniecības integritāti.